

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-6.07>

ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ ЧИННИК ПРИ ФОРМУВАННІ ПРАВОВИХ СИСТЕМ КРАЇН, ЯКІ НАЛЕЖИТЬ ДО РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї

Кравченко Михайло Георгійович,

доктор юридичних наук, старший дослідник,

професор кафедри теоретичної юриспруденції

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ORCID ID: 0000-0002-3909-4599

Стаття присвячена з'ясуванню ролі цивільних кодексів при становленні та розповсюдженні романо-германської правової сім'ї.

Дослідження базується на базі аналізу законодавства України, Франції, Німеччини, Австрії та Швейцарії, а також вітчизняної та зарубіжної спеціальної літератури, присвяченої розвитку приватного права у романо-германській правовій сім'ї.

Методологічною основою дослідження стали порівняльно-правовий, історичний, структурно-функціональний методи дослідження. Їхнє застосування дало змогу з'ясувати роль цивільних кодексів при становленні та розповсюдженні романо-германської правової сім'ї в континентальній Європі та за її межами.

Здійснене дослідження дало змогу констатувати те, що системоутворюючим чинником, який вплинув на становлення та розповсюдження романо-германської правової сім'ї, є кодифікація приватного права. Цивільні кодекси Франції, Австрії, Німеччини та Швейцарії не залишилися лише надбанням своїх народів. Їхній вплив вийшов за межі національних правових систем та призвів до розповсюдження цієї правової сім'ї далеко за межами континентальної Європи. Цивільні кодекси є тими ланцюжками, які поєднують правові системи країн, які об'єднані у романо-германську правову сім'ю.

*З'ясовано, що ідейною основою цивільних кодексів є низка чинників. Центральне місце серед них займає правова спадщина Стародавнього Риму, яка узагальнена у *Corpus iuris civilis*. До інших джерел цивільних кодексів належать: канонічне право, правові звичаї, судова практика, академічне право тощо.*

Констатовано те, що правова система України сформувалася під впливом країн, що належать до германської підгрупи романо-германської правової сім'ї. Аргументовано те, що саме досвід Німеччини та Австрії може стати орієнтиром для України: а) для кращого розуміння тих юридичних конструкцій, які були запозичені в законодавство України з права цих країн; б) для пошуку нових ефективних моделей правового регулювання, які підтвердили свою ефективність у вказаних країнах та можуть бути запроваджені в Україні; в) для інтерпретації юридичних категорій, пояснення їхньої природи, змісту та призначення.

Ключові слова: правова сім'я, цивільний кодекс, рецепція, римське право, Україна, Австрія, Німеччина, Франція, Швейцарія.

Kravchenko Mykhailo. The Civil Code as a Systemic Factor in the Formation of Legal Systems of Countries Belonging to the Romano-Germanic Legal Family

The article focuses on the role of civil codes in the formation and spread of the Romano-Germanic legal family.

The study is based on the analysis of legislation of Ukraine, France, Germany, Austria and Switzerland, as well as domestic and foreign specialty literature on the development of private law in the Romano-Germanic legal family.

The methodological basis of the study is comparative legal, historical, structural and functional research methods. Their application made it possible to clarify the role of civil codes in the formation and spread of the Romano-Germanic legal family in continental Europe and beyond. Their application allowed to comprehensively analyze the subject of research and form a clear author's position on the issues that were studied in the scientific article.

This study has made it possible to state that the codification of private law is the systemic factor which influenced the formation and spread of the Romano-Germanic legal family. The civil codes of France, Austria, Germany, and Switzerland did not remain the property of their respective nations. Their influence went beyond the national legal systems and led to the spread of this legal family far beyond the borders of continental Europe. First of all, civil codes are the chains that connect the legal systems of the countries united in the Germanic legal family.

It is found that the ideological basis of civil codes is a number of factors. The legal heritage of Ancient Rome, which is summarized in the Corpus iuris civilis, is central among them. Other sources of civil codes include canon law, legal customs, case law, academic law, etc.

It is stated that the legal system of Ukraine was formed under the influence of countries belonging to the Germanic subgroup of the Romano-Germanic legal family. It is argued that the experience of Germany and Austria can become a benchmark for Ukraine: a) for a better understanding of the legal structures which were borrowed into Ukrainian legislation from the law of these countries; b) for the search for new effective models of legal regulation which have proven their effectiveness in these countries and can be introduced in Ukraine; c) to interpret legal categories, explain their nature, content and purpose.

Key words: legal family, civil code, reception, Roman law, Ukraine, Austria, Germany, France, Switzerland.

Постановка проблеми. Європейська інтеграція України передбачає не лише адаптацію законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Вона також вимагає осмислення нерозривного зв'язку України з Європою, насамперед з германською правовою традицією.

У численних вітчизняних підручниках та навчальних посібниках, які присвячені порівняльному правознавству [1–3 та ін.], ми можемо знайти загальну характеристику романо-германської правової сім'ї. Однак мало уваги приділяється тому факту, що формування цієї правової сім'ї відбулося під потужним впливом правової спадщини стародавнього Риму, яка була покладена в основу цивільних кодексів Франції, Австрії, Німеччини, Швейцарії [4–7].

Саме тому в межах цієї статті ми б хотіли охарактеризувати значення цивільних кодексів вказаних країн як чинників, які вплинули на формування та розповсюдження романо-германської правової сім'ї у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При здійсненні дослідження ми проаналізували роботи як вітчизняних [1–3 та ін.], так і німецьких колег [8–10 та ін.].

Мета статті полягає у з'ясуванні значення цивільних кодексів Франції, Австрії, Німеччини, Швейцарії як системоутворюючих чинників, що вплинули на формування та розповсюдження романо-германської правової сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наше дослідження ми пропонуємо розпочати із відомого вислову Наполеона Бонапарта: «Моя справжня слава полягає не в тому, що я виграв сорок битв. Ватерлоо зітре пам'ять про стільки перемог. Те, що ніщо не зітре, що житиме вічно – це мій Цивільний кодекс» [11, р. 60]. Цей вислів Наполеона Бонапарта досить влучно відображає значення не тільки Цивільного кодексу Франції 1804 р. [4], а й інших цивільних кодексів у становленні та розвитку романо-германської правової сім'ї. Саме тому ці слова можна також застосувати щодо Австрійського цивільного уложення 1811 р. [5]; Німецького цивільного уложення 1896 р. [6]; та Швейцарського цивільного уложення 1907 р. [7].

Кожен із названих цивільних кодексів є унікальним. Однак, аналізуючи причини їхньої появи, можна побачити певні спільні чинники, які вплинули на кодифі-

кацію приватного права у Франції, Австрії, Німеччині та Швейцарії. Насамперед йдеться про об'єктивну потребу у впорядкуванні приватноправового регулювання, зокрема правовідносин щодо права власності та речових прав, особистих прав, шлюбно-сімейних правовідносин, спадкового права, договірних та деліктних прав. Досить яскраво ситуацію, яка була до кодифікації приватного права у Франції, зображує Вольтер. Так, мислитель зазначав з цього приводу наступне: «Хіба не абсурдним й жахливим є становище, коли те, що є правильним в одному селі, виявляється хибним в іншому? І що це за небувале варварство, коли громадяни мають жити за різними законами? Так, по всьому королівству, від однієї поштової станції до іншої, змінюючи коней, ви також змінюєте судово-правову систему» [8, р. 370]. Як видно із наведеного, основна проблема приватноправового регулювання у той час полягала у тому, що воно було внутрішньо суперечливим, породжувало численні колізії. Отже, була потреба у створенні єдиного для всієї Франції акту, який би встановлював загальнодержавні стандарти приватноправового регулювання. Аналогічна ситуація до кодифікації приватного права була в Австрії, Німеччині та Швейцарії.

Акцентуємо увагу на те, що величезний вплив на зміст усіх цивільних кодексів мала рецепція римського права. Саме *Corpus iuris civilis* або, як її часто називають, «Кодифікація Юстиніана» заклала ідейний фундамент цих кодексів. Не занурюючись глибоко у тематику рецепції римського приватного права, маємо відзначити, що саме вона сформулювала ідею приватної автономії, згідно із якою приватна особа наділена правом формувати правовідносини згідно із своїм волевиявленням [12, р. 370]. Йдеться про свободу здійснення права власності, свободу договору, свободу заповіту, свободу здійснення майнових та особистих немайнових прав тощо. Ця концепція протиставляється іншій, згідно з якою саме держава встановлює міру свободи людини, межі здійснення її прав та свобод, а також визначає міру юридичних обов'язків, які на

неї покладається. Отже, *Corpus iuris civilis* приніс у цивільний кодекси ідеї свободи особистості, добросовісності виконання договірних зобов'язань та захисту права власності.

Варто окремо наголосити на тому, що *Corpus iuris civilis* не містив остаточно сформованого вчення про приватне право. Компіляції з праць давньоримських юристів, з яких складаються Дігести Юстиніана, часто є внутрішньо неузгодженими, адже належать давньоримським юристам, які мали різні погляди на природу тих чи інших державно-правових явищ. Крім того, Дігести часто були орієнтовані на вирішення практичних проблем, залишаючи поза увагою теоретичні узагальнення. Саме тому для кодифікації приватного права вчені-юристи розробляли загальнотеоретичні правові конструкції. Так, наприклад, для створення Німецького цивільного уложення 1896 р. передувала кропітка робота пандектистів, зокрема Г.Ф.Пухти, К.А.фон Вангерова, Б.Віндшейда, Г.Дернбурга, Р.фон Ієринга. Саме в результаті їхньої багаторічної кропіткої праці було сформоване вчення про осіб, договір, правочин, зобов'язання, право власності, речове право, делікт, яких в римському праві не було. Це вчення було покладено в основу норм Німецького цивільного уложення. У цій частині справедливими є слова Е.Аннерса, який зазначав: «Чим точнішими є юридичні категорії, тим точнішим є законодавство та правозастосовча практика» [13, р. 305]. Висловлюючи власну думку з цього приводу, зазначимо, що розроблені німецькими вченими юридичні теоретичні конструкції залишаються чинними та ефективними досі.

Звичайно, на кодифікацію приватного права Франції, Німеччини, Австрії та Швейцарії вплинув не лише *Corpus iuris civilis*. Так, правове регулювання відносин з приводу усиновлення, шлюбно-сімейного права та заповітів були сформовані під потужним впливом *Corpus iuris canonici*. Також спільними джерелами, які вплинули на зміст цивільних кодексів, були правові звичаї, наприклад, у Франції *droit commun*

de France (загальнофранцузьке звичаєве право); судова практика; юридична доктрина, наприклад, у Франції це були праці Жана Дома *Les loix civiles dans leur ordre naturel* (1689–1694 р.р.) (Цивільні закони в їх природному порядку); Роберта-Жозефа Потье *Traité des obligations* (1761 р.) (Договір про зобов'язання).

Кожен цивільний кодекс був прийнятий за особливих умов, які вплинули на його змістове наповнення. Так, Цивільний кодекс Франції 1804 р. є нормативним актом, який прийнятий після Великої французької революції 1789 р. Саме тому його називають «породженням революції» [14, р. 59]. Цивільний кодекс Франції увібрав ідеї Великої французької революції, зокрема свободи особи, рівності перед законом, свободи совісті та відокремлення церкви від держави, свободи власності та вільного руху товарів. Вони стали його ідейним ядром. Кодекс побудований за інституційною системою. В основу покладені інституції Гая, які є найвідомішим підручником з римського приватного права. На сьогодні Кодекс складається з 5-х книг: *Replier Livre Ier : Des personnes* (Articles 7 à 515-13-1) (Книга 1 «Про особу» ст.ст. 7 à 515-13-1); *Livre II : Des biens et des différentes modifications de la propriété* (Articles 515-14 à 710-1) (Книга 2 «Про майно та про різні різновиди власності» ст.ст. 515-14 à 710-1); *Livre III : Des différentes manières dont on acquiert la propriété* (Articles 711 à 2278) (Книга 3 «Книга III: Різні способи придбання власності» ст. ст. 711–2278); *Livre IV : Des sûretés* (Articles 2284 à 2488-12) (Книга 4 «Цінні папери» (ст. ст. 2284 до 2488-12)); *Livre V : Dispositions applicables à Mayotte* (Articles 2489 à 2534) (Книга 5 «Положення, що застосовуються до Майотти» ст.ст.2489-2534) [4]. Варто наголосити на тому, що з самого початку до кодексу висувалася вимога простоти та зрозумілості його тексту кожному. Ця вимога була повною мірою дотримана у Цивільному кодексі Наполеона.

Особливе місце серед цивільних кодексів германської підгрупи романо-герман-

ської правової сім'ї належить Австрійському цивільному уложенню 1811 р. Хоча роботи з підготовки цивільного кодексу в Австрії були початі ще у 1753 р. за часів Марії Терезії, однак Терезіанський кодекс 1766 р. був відхилений Державною радою як закон, що має занадто широку сферу регулювання та схожий більше на підручник, ніж на кодекс.

Перша частина Австрійського цивільного уложення була скорочена і перероблена Й.Б.фон Гортеном та введена в дію у 1786 р. за Йосипа II. За Леопольда II була відновлена робота законодавчої комісії, яку очолив К.А.фон Мартіні. У 1796 р. «Проект Мартіні» було завершено та у 1797 р був представлений (у дещо адаптованому вигляді) як «Галицький цивільний кодекс» для Західної Галичини, Східної Галичини та Буковини.

«Загальний цивільний кодекс для всіх німецьких спадкових земель» або Австрійське цивільне уложення було проголошено австрійським імператором Францом I у червні 1811 р. та набрало чинності 1 січня 1812 р.

Австрійське цивільне уложення побудоване за інституційною системою. Перша книга присвячена *Erster Teil Von dem Personen-Rechte* (Частина 1 «Особисті права» (§§ 15 – 284h)); *Zweiter Teil Von dem Sachenrechte* (Частина 2 «Право власності» (§§ 285 – 1341)); *Dritter Teil des bürgerlichen Gesetzbuches Von den gemeinschaftlichen Bestimmungen der Personen- und Sachenrechte* (Частина 3 «Про загальні положення про особисті та майнові права» (§§ 1342 – 1503)) [5].

Визначною віхою у розвитку германської підгрупи романо-германської правової сім'ї стало прийняття у 1896 р. Німецького цивільного уложення. Маємо відзначити те, що Німеччина завжди наповняла на своєму тісному зв'язку із юридичною спадщиною Стародавнього Риму. Так, римське право діяло на землях Німеччини не через надання йому юридичної сили на підставі закону, а використовувалося на тих самих засадах як й право-

вий звичай. Римське право застосовували не широкі верстви населення, а судді та юристи, які засновували на його положеннях свої юридичні позиції по конкретним справам. Німецьке цивільне уложення побудовано за пандектною системою, яку засновано на розробках Ф.К. фон Савінії. Ця система передбачає принцип побудови нормативно-правових актів, за яким загальна та особлива частини виділяються в окремі розділи. На сьогодні Німецьке цивільне уложення складається з: Buch 1 Allgemeiner Teil (Книга 1 Загальна частина); Buch 2 Recht der Schuldverhältnisse (Книга 2 Зобов'язальне право); Buch 3 Sachenrecht (Книга 3 Право власності); Buch 4 Familienrecht (Книга 4 Сімейне право); Buch 5 Erbrecht (Книга 5 Спадкове право) [6]. Текст Німецького цивільного уложення написаний складною юридичною мовою, яка адресована насамперед юристам.

Цивільний кодекс Швейцарії, розроблений відомим швейцарським юристом О.Хубером, був прийнятий 10 грудня 1907 р., однак набув чинності у 1912 р. Цей кодекс розроблений на основі Німецького цивільного уложення, хоча в окремих положеннях прослідковується вплив Цивільного кодексу Франції. Структурно кодекс складається зі вступу та 4 книг: Erster Teil: Das Personenrecht (Книга 1 «Правовий статус особи»); Zweiter Teil: Das Familienrecht (Книга 2 «Сімейне право»); Dritter Teil: Das Erbrecht (Книга 3 «Спадкове право»); Vierter Teil: Das Sachenrecht (Книга 4 «Майнове право») [7]. Окремо у структурі кодексу виокремлюється положення щодо Schlusstitel: Anwendungs- und Einführungsbestimmungen (умов використання положень Кодексу) [7].

Хотілося б звернути увагу на таку властивість згадуваних цивільних кодексів, як їхню стабільність. Так, Цивільний кодекс Франції, Австрійське цивільне уложення, Німецькі цивільне уложення, Швейцарське цивільне уложення створені у XIX на початку XX століть. За цей час у Франції, Австрії, Німеччині, Швейцарії приймалися та втрачали юридичну силу численні

конституції. Однак, зазначені цивільні кодекси, звичайно зі змінами та доповненнями, на сьогодні є чинними нормативними актами.

Цивільні кодекси не залишилися надбаням Франції, Австрії, Німеччини та Швейцарії. Вони вийшли за межі національних правових систем та призвели до розповсюдження романо-германської правової сім'ї далеко за межами Європи. Так, Цивільний кодекс Франції діяв у Бельгії, Люксембурзі, Нідерландах, значній частині Швейцарії та Німеччини, Польщі, Італії, Іспанії, Португалії. Він також вплинув на Латинську Америку, провінцію Квебек (Канада) та штат Луїзіану (США). Цивільний кодекс Наполеона діяв у кількох французьких та бельгійських колоніях у Африці, а також у окремих арабських країнах. На сьогодні більшість країн, які запозичили Цивільний кодекс Франції, створили власні кодекси приватного права. Орієнтиром при їх створенні був Цивільний кодекс Наполеона.

Австрійське цивільне уложення розповсюдило свій вплив на такі країни, як Богемія, Моравія, Галичина, Хорватський і Славонський військовий кордон, Південний Тіроль, Горіція, Істрія, Югославія та ін. Серед нині існуючих країн, що зазнали впливу цього кодексу, можна назвати Польщу, Чехію, Словаччину, Румунію та ін.

Німецьке цивільне уложення також мало вплив поза межами Німеччини. Незважаючи на той факт, що на момент його прийняття вже діяли Цивільний кодекс Наполеона та Австрійське цивільне уложення, відповідний кодекс знайшов свого розповсюдження через високий рівень юридичної техніки, яка була використана при його створенні. Так, він був використаний при розробці проєктів кодексів приватного права в Угорщині, Португалії, Нідерландах, Російській імперії, а згодом у Радянському Союзі, Чехословаччині, Югославії, Японії, Тайланді, Китаї, Бразилії, Перу тощо.

Розповсюдженню романо-германської правової сім'ї також сприяв Цивільний кодекс Швейцарії. Він вплинув на формування приватного права таких країн як

Італія, Греція, Китай, Туреччина, країни Близького Сходу та Північної Африки.

Наостанок відзначимо, що правова система України сформувалася в оточенні та під потужним впливом країн, які належать саме до германської підгрупи романо-германської правової сім'ї. Цей вплив здійснювався безпосередньо через Австро-Угорську імперію. Так, згадаємо, що «Галицький цивільний кодекс» 1797 р., який було покладено в основу Австрійського цивільного уложення 1811 р. запроваджений саме на землях Західної України. Україна зазнавала потужного впливу з боку Російської імперії та Радянського Союзу. Водночас саме під впливом Німецького цивільного уложення був розроблений проєкт Цивільного уложення Російської імперії, а також цивільні кодекси радянських республік, у тому числі Цивільного кодексу УРСР 1922 р. Крім того, нині чинний Цивільний кодекс України побудований за пандектною системою, яка запозичена, насамперед, з Німецького цивільного уложення.

У результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Системоутворюючим чинником, який вплинув на становлення та розповсюдження романо-германської правової сім'ї, є кодифікація приватного права. Цивільні кодекси Франції, Австрії, Німеч-

чини та Швейцарії не залишилися лише надбанням своїх народів. Їхній вплив вийшов за межі національних правових систем та призвів до розповсюдження цієї правової сім'ї далеко за межами континентальної Європи. Ці кодекси є тими ланцюжками, які поєднують правові системи країн, які об'єднані у романо-германську правову сім'ю.

2. Ідейна основа цивільних кодексів сформувалася під впливом багатьох компонентів. Центральне місце серед них займає правова спадщина Стародавнього Риму, яка узагальнена у *Corpus iuris civilis*. До інших джерел цивільних кодексів належать канонічне право, правові звичаї, судова практика, академічне право тощо.

3. Правова система України сформувалася під впливом країн, що належать до германської підгрупи романо-германської правової сім'ї. На наше переконання, саме досвід Німеччини та Австрії може стати орієнтиром для України: а) для кращого розуміння тих юридичних конструкцій, які були запозичені в законодавство України з права цих країн; б) для пошуку нових ефективних моделей правового регулювання, які підтвердили свою результативність у вказаних країнах та можуть бути запроваджені в Україні; в) для інтерпретації юридичних категорій, пояснення їхньої природи, змісту та призначення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Порівняльне правознавство: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / В. Д. Ткаченко, С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов ; За ред. В. Д. Ткаченка. Харків : Право, 2003. 274 с.

2. Жаровська І. М. Юридична компаративістика: навч. посіб. / Жаровська І. М., Канцір В. С.; Укоопспілка, Львів. комерц. акад. Львів : Вид-во ЛКА, 2015. 195 с.

3. Порівняльне правознавство: підручник / упоряд.: Бисага Ю. М. та ін. Ужгород; Херсон : Гельветика, 2013. 230 с.

4. Civil des Français. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721 (дата звернення: 21.12.2024).

5. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch. URL: <https://www.jusline.at/gesetz/abgb> (дата звернення: 21.12.2024).

6. Bürgerliches Gesetzbuch. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> (дата звернення: 21.12.2024).

7. Schweizerisches Zivilgesetzbuch. URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/de (дата звернення: 21.12.2024).

8. Kischel U. *Comparative Law*. Trans. Andrew Hammel. Oxford: Oxford University Press, 2019. 976 p.
9. Esin O., Nelken D. *Comparative Law : A Handbook*. Oxford: Hart, 2007. 480 p.
10. Mathias R., Zimmermann R. *The Oxford Handbook of Comparative Law*, 2nd edn. Oxford : Oxford University Press, 2019 (1st edn. 2008). 1424 p.
11. Jean-Louis Halpérin. *Le code civil*. Dalloz, 2e éd., 2003. 152 p.
12. W. Flume. *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*. Springer. 1992. 989 S.
13. Erik Anners. *Den europeiske retts historie*. Universitetsforlaget, 1988, 393 p.
14. *Perspektiven deutscher Privatrechtstheorie* Herausgegeben von Michael Grünberger und Nils Jansen. *Recht – Wissenschaft – Theorie (RWT)* 13. 2017. 290 s.

REFERENCES:

1. Porivnyal'ne pravoznavstvo (2003): Pidruchnyk dlya studentiv yurydychnykh spetsial'nostey vyshchykh navchal'nykh zakladiv [Comparative jurisprudence: Textbook for students of legal specialties of higher educational institutions] V. D. Tkachenko, S. P. Pohrebnyak, D. V. Luk'yanov; Za red. V. D. Tkachenka. X.: Pravo, 2003. 274 s. [in Ukrainian].
2. Zharovs'ka I. M. (2015) *Yurydychna komparatyvistyka : navch. posib.* [Legal comparative studies: teaching. manual] / Zharovs'ka I. M., Kantsir V. S.; Ukoopspilka, L'viv. komerts. akad. – L'viv: Vyd-vo LKA, 195 s. [in Ukrainian].
3. Porivnyal'ne pravoznavstvo (2013) pidruchnyk [Comparative jurisprudence: a textbook] / uporyad.: Bysaha Yu. M. ta in. Uzhhorod; Kherson: Hel'vetyka, 2013. 230 s. [in Ukrainian].
4. *Civil des Français (1804)* [French Civil] Retrieved December 21, 2024 from https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721 [in French].
5. *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (1811)* [General Civil Code] Retrieved December 21, 2024 from <https://www.jusline.at/gesetz/abgb> [in German].
6. *Bürgerliches Gesetzbuch (1896)* [Civil Code] Retrieved December 21, 2024 from <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> [in German].
7. *Schweizerisches Zivilgesetzbuch (1907)* [Swiss Civil Code] Retrieved December 21, 2024 from https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/de [in German].
8. Kischel U. (2019) *Comparative Law*. Trans. Andrew Hammel. Oxford: Oxford University Press, 976 p. [in English].
9. Esin O., Nelken D. (2007) *Comparative Law : A Handbook*. Oxford : Hart, 480 p. [in English].
10. Mathias R., Zimmermann R. (2019) *The Oxford Handbook of Comparative Law*, 2nd edn. Oxford: Oxford University Press, (1st edn. 2008). 1424 p. [in English].
11. Jean-Louis Halpérin (2003). *Le code civil*. Dalloz, 2e éd., 152 p. [in French].
12. W. Flume (1992). *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*. Springer. 989 S. [in German].
13. Erik Anners (1988). *Den europeiske retts historie*. Universitetsforlaget, 393 p. [in German].
14. *Perspektiven deutscher Privatrechtstheorie* Herausgegeben von Michael Grünberger und Nils Jansen (2017). *Recht - Wissenschaft – Theorie (RWT)* 13. 290 s. [in German].